

ČAKAVIZAM U VIŠKIM GOVORIMA

LUCIJA ŠIMIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za lingvistiku

Trg kneza Višeslava 9, HR – 23 000 Zadar

lsimicic@unizd.hr

UDK: 811.163.42'282 (497.5 Vis)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 1. 5. 2021.

Prihvaćen za tisak: 9. 11. 2021.

Čakavizam je specifična realizacija palatalnih suglasnika geografski ograničena na lokalne varijetete duž istočne obale Jadrana. Unatoč prijeporima i različitim hipotezama vezanim uz porijeklo čakavizma, od onih koji ga tumače kao posljedicu egzogenog (mletačkog) (Maček 2007 [1929]; Hraste 1962), endogenog (slavenskog, odnosno čakavskog) (Hamm 1957; 1960; Moguš 1977), odnosno kombiniranog podrijetla (Muljačić 1966), autori se mahom slažu da se radi o isključivo čakavskom obilježju. Kao izrazito istaknuto obilježje čakavica je već dugo izložena postepenom napuštanju i to ponajviše u ranije čakavskim obalnim govorima, a zatim i u izoliranijim otočnim govorima. Govor Komiže smatra se najjužnijim čakavskim govorom (Maček 2007 [1929]), a danas su viški govori među rijetkima koji čakavizam još uvijek čuvaju. Na temelju sociolingvističkog istraživanja na otoku Visu, koje se većinom temelji na uzorcima govorenog jezika prikupljenim intervjuiranjem govornika različite dobi, u radu se analizira jezična varijabilnost i promjena u pojavi čakavizma kako u stvarnom vremenu u odnosu na podatke prikupljene *Upitnikom za Hrvatski jezični atlas* tako i u prividnom vremenu među govornicima različite dobi. Iako je još uvijek prisutan, čakavizam je u svom punom obliku potvrđen još jedino kod najstarijih govornika. Prikupljeni uzorci govora pokazuju, naime, da se većina čakavskih realizacija svodi na depalatalizirani izgovor /č/, dok se tzv. srednji glasovi /š/ i /ž/ čuvaju tek iznimno. Čakavizam je među mladima i govornicima srednje dobi također posvjeđoen, no u reduciranom i petrificiranom obliku. Osim toga, čakavizam je u viškim govorima danas često leksikalizirano i ne više produktivno obilježje.

KLJUČNE RIJEČI:

čakavizam, jezična promjena u stvarnom i prividnom vremenu, otok Vis

1. UVOD: CAKAVIZAM KAO ČAKAVSKI ALIJETET

Ako alijetete definiramo kao jezična obilježja koja se ne nalaze ni u jednom drugom sustavu (u ovom slučaju narječju), onda je cakavizam zasigurno jedan od čakavskih alijeteta. Naime, kao suprotnost terminu *altérité* koji Jakobson upotrebljava za opisanje prirode fonema “...als die blosse Tatsache des Anderseins” (prema Muljačić 1970), Muljačić uvodi termin *aliété* kao njegovu suprotnost. Njega smatra i prikladnijim za definiranje prirode fonema jer svi fonemi stoje u opoziciji sa svim fonemima, a ne samo s jednim, dok alteritetima smatra inherentna distinktivna obilježja jer svako od njih stoji u suprotnosti s drugim članom iste binarne opreke. Na taj način definira alteritet kao drugost od jednog, a alijetet kao drugost od više (Muljačić 1970). Zato se u dijalektologiji ponekad rabe termini alijetet i alteritet za označavanje dviju navedenih vrsta jezičnih obilježja (Muljačić 1970), no tek je kasnije ova terminologija zaživjela u dijalektologiji (Moguš 1977). Za razliku od ranije definiranih jezičnih alijeteta, jezični se alteriteti pojavljuju u dijalektima različitih narječja. Tako Lukežić jezične alijetete definira kao jezične činjenice najviše hijerarhijske razine “koje su svojstvene cijelomu jednomu narječju kao jezičnomu podsustavu unutar istoga jezičnoga sustava, i ni jednomu drugomu”, a alteritete kao “razlikovne činjenice koje mogu biti svojstvene dvama pa i svim trima narječjima na njihovoj apstraktnoj razini, ali se ne javljaju u svakoj njihovoj apstraktnoj i konkretnoj sastavnici” (Lukežić 1998:14).

Cakavizam je glasovna pojava koja podrazumijeva svođenje dvaju fonemskih nizova (*č š ž* i *c s z*) na jedan (*c z s* ili *c š ž*) i siguran je znak da se radi o čakavskom narječju (Celinić 1995). Cakavizam se tako ne odnosi samo na oblik zamjenice *ča*, nije tom zamjenicom čak niti uvjetovan, ali je ipak upotreba oblika *ca* umjesto *ča* oznaka, kao *pars pro toto*, za čitavu pojavu. Cakavizam se dugo smatrao obilježjem urbanih sredina koje su bile pod mletačkom vlašću, a čije je stanovništvo bilo dvojezično, npr. u Rijeci (Zubčić 2014), Trogiru (Geić 2015) ili nekim istarskim gradovima (npr. Kalsbeek 2011). Već od druge polovice 20. stoljeća to nije slučaj jer se cakavizam mahom bilježi u manjim sredinama, ruralnim i/ili otočnim, posebice u Istri i na kvarnerskim otocima, npr. na otocima Cresu i Lošinju (Zubčić 2017), Pagu (Sujoldžić i sur. 1990; Kustić 2002 i dr.), Krku (Sujoldžić i sur. 1992), a na južnom Jadranu na otocima Hvaru, Braču (Sujoldžić i sur. 1988; Galović 2012; 2013 i dr.) i Visu (Celinić 1995). U unutrašnjosti se cakavizam rijetko javlja (Malnar i Vukša 2012, primjerice, navode da se u Gorskom kotaru javlja jedino u Prezidu). Cakavizam je obilježje koje se u dijalektometrijskim istraživanjima temeljenim na analizi agregiranih jezičnih udaljenosti (Nerbonne 2009), ondje gdje je učestalo, ističe kao iznimno važno u grupiranju pojedinih govora (Šimičić i sur. 2013), a u forenzičkoj identifikaciji govorni-

ka kao jedno od ključnih fonetskih obilježja koja pridonose prepoznatljivosti govora (Biočina 2019).

Ovaj se rad temelji na doktorskom istraživanju provedenom između 2003. i 2009. godine te opisanom u sklopu disertacije (Šimičić 2011) u kojem je cakavizam, uz slabljenje šumnika, bio jedan od analiziranih čakavskih alijeteta na fonetskoj razini. Cilj je rada prikazati učestalost i promjene u pojavi cakavizma u lokalnim viškim govorima u stvarnom i prividnom vremenu (engl. *real and apparent time*) kao i odnos govornika prema toj pojavi u nestajanju. Nakon pregleda ranijih istraživanja cakavizma na otoku Visu slijedi izvješće o istraživanju cakavizma na temelju nekoliko izvora podataka. Sama se analiza sastoji od opisa cakavizma na temelju korpusa koji je prikupio Mate Hraste (4.1), analize produktivnosti i aktivne uporabe cakavizma (4.2) te analize cakavske realizacije elicirane morfosintaktičkim upitnikom (4.3).

2. RANIJA ISTRAŽIVANJA CAKAVIZMA NA OTOKU VISU

Cakavizam se smatra obilježjem nastalim otprilike u 17. stoljeću (Maćecki (2007 [1929])). Među jezikoslovcima je, međutim, mišljenje o genezi cakavizma podijeljeno. Dok neki podržavaju stav o autohtonosti, odnosno o slavenskoj i čakavskoj izvornosti ove pojave, drugi smatraju da se radi o egzogenezi, dakle pojavi uzrokovanoj izvan samog sustava, podrijetlom najvjerojatnije iz mletačkog. Iako je posljednja teza oduvijek imala više pristaša (npr. Maćecki 2007 [1929]); Hraste 1962), prvi koji joj se suprotstavio bio je Hamm navodeći niz više ili manje uvjerljivih argumenata (Hamm 1957), koje je i sam kasnije ublažio dozvoljavajući mogućnost da pored cakavizma kao samonikle pojave postoji i cakavizam nastao pod utjecajem mletačkog jezika (Hamm 1960). Na temelju pomne analize fonološkog sustava čakavskog narječja i Moguš tvrdi da je cakavizam autohtona pojava koja je posljedica popunjavanja praznih mjesta u sustavu (Moguš 1977). Danas se ipak čini najprihvatljivijim srednji put u tumačenju cakavizma koji ga smatra prirodnim razvojem čakavskog u kojem su postojala prazna mjesta u sustavu, a čije je popunjavanje venecijanski utjecaj samo ubrzao. Bez tog preduvjeta, superstrat nikada ne bi mogao izvršiti tako golem pomak u fonološkom sustavu supstrata (Muljačić 1966).

Otok je Vis najjužnija cakavska točka, a prema Maćeckom, koji je napisao prvu cjelovitu raspravu o cakavizmu, svojstven je i viškome i komiškome govoru i to u obliku: $c z s < \check{c} \check{z} \check{s}$ (Maćecki 2007 [1929]). Hraste kasnije prikazuje cakavizam u nešto izmijenjenom stanju. On naime napominje da nisu sva mjesta cakavska, već da se u Kutu, Postražju, Poselju i ostalim mjestima više općine govori čakavski, a u Luci, Komiži i

ostalim mjestima komiške općine cakavski u kojima se umjesto *s* i *š*, *z* i *ž* upotrebljava neki “srednji glas bliži *š* i *ž*, nego *s* i *z*” (Hraste 1937). Hraste takvu pojavu objašnjava činjenicom da je u povijesti:

sama varoš Vis bila nekada manja, ali su se mnogobrojni stanovnici Poselja spustili, osobito kad je minula opasnost od gusara, u istočni deo Visa koji se zove Kut, pa u samom Visu imamo govor Kuta i Luke. U Luci su većinom trgovci, zanatlije i potomci stare viške vlastele, a u Kutu seljaci zemljoradnici... Mesta koja spadaju u komišku opštinu i od viške opštine Pošpilje i Duboka zadržali su isti dijalekat kao i Komiža, jer su u neprekidnom saobraćaju sa Komižom (Hraste 1937).

Očito je da je od istraživanja Mačekkog do onoga koje je proveo Hraste došlo do promjene u realizaciji cakavizma koja se očituje u podizanju jezika od *s* i *z* prema *š* i *ž* (Moguš 1977: 68). Takva promjena nije neobična jer je cakavizam arhaična čakavska osobitost u uzmičanju. Takvo postepeno nestajanje cakavizma Roki-Fortunato opisuje ovako:

iako je stari viški jezik više naginjao na ‘c’, ‘s’ i ‘z’ današnji jezik nekako više ide prema slovima ‘č’, ‘š’ i ‘ž’; pored toga puno se riječi izgovara sa ‘s’ i ‘z’ a zvuče (*sic!*) kao ‘š’ i ‘ž’ (Roki-Fortunato 1997).

Iz istog je razloga upitno koliko bi Hrastina podjela vrijedila i danas jer je Celinić svoj rad *Cakavizam u govoru grada Visa* temeljila isključivo na govoru stanovnika Kuta (Celinić 1995). Radi preciznijeg utvrđivanja stvarnog stanja stvari, uvriježeno i pojednostavljeno svođenje nizova *c s z* i *č š ž* > *c s z* ili *c š ž* proširila je, s jedne strane, većim nijansiranjem izgovornih varijanti između fonema *s* i *z* tako da je ranije navođeni trofonetski niz dodatno razradila u petofonetski te, s druge, pronalaženjem ostvaraja koji se ne podudaraju nužno s pravilom. Dakle, iako većina ostvaraja teži nekom “srednjem glasu”, ima i ekstremnijih slučajeva zadržavanja već postojećih palatalnih afrikata (npr. *š* > *š* u 9,2%; *ž* > *ž* u 13,5%). Na temelju rezultata najdosljednije provedenih promjena – *s* > *š* (78,8%) i *z* > *ž* (67,6%) te *š* > *š* (60,2%) i *ž* > *ž* (52,4%) – zaključuje da, iako ima slučajeva kada su čakavski fonemi *s* i *š* te *z* i *ž* svedeni na jednu srednju izgovornu varijantu, češće se realiziraju kao dva odvojena fonema bez obzira na gotovo neprimjetnu artikulacijsku razliku (Celinić 1995). Budući da i Mačekki (2007 [1929]) i Hraste (1937) govore isključivo o svođenju na jedan fonemski niz, može se pretpostaviti da je razlikovanje dotičnih fonema novija pojava “[...] i da

postoji tendencija da se, u čakavizmu slivena u jedan, dva fonema počinju razlikovati tako da se od srednjeg, zajedničkog glasa, u koji su bila stopljena oba fonema, izgovor pomiče prema krajnjima s – š / z – ž, tj. da je razlika između primarnog i realiziranog glasa sve manja, najčešće jedan stupanj”. (Celinić 1995: 22)

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje čakavizma na otoku Visu bilo je dijelom sveobuhvatnijeg istraživanja očuvanja lokalnih govora na otoku Visu, odnosno jezičnih promjena u stvarnom i prividnom vremenu. Vođena načelom komplementarnosti kvantitativnih i kvalitativnih podataka i s ciljem dobivanja što temeljitijeg uvida u jezični vitalitet na otoku Visu, analizu sam provela na više razina i to na temelju različitih izvora podataka prikupljenih na različite načine. Uzorci su za svaku pojedinu vrstu analize bili drugačiji, a ovdje ih opisujem onim redom kojim sam ih kasnije analizirala.

Jezični su podatci mahom prikupljeni tijekom terenskog istraživanja provedenog na otoku Visu u listopadu 2003. godine u okviru projekta “Populacijska struktura Hrvatske – sociokulturni pristup” (br. 0196002) Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH. Izuzetak čini leksički fond koji je šezdesetih godina prošloga stoljeća prikupio Hraste na temelju *Upitnika za Hrvatski jezični atlas* (UHJA)¹ u Visu i Komiži i koji je služio kao polazna točka za analizu jezične promjene u stvarnom vremenu. U skladu s dijalektološkom tradicijom podatci za *Upitnik* prikupljeni su prvenstveno sa svrhom bilježenja “izvornoga” govora. Zato su i ispitanici u UHJA bili govornici starije životne dobi koji su čitav život proveli na otoku, a ne djeca ili adolescenti čiji je govor bio u fokusu istraživanja 2003. godine. Budući da je *Upitnik* kompiliran s potpuno drugačijom namjerom, pa su i podatci kvalitativno drugačiji od onih prikupljenih 2003. godine, UHJA metodološki ne zadovoljava u potpunosti uvjet nužne istovrsnosti podataka potrebne da bi se mogla promatrati jezična promjena tijekom vremena. Ipak, budući da je jedini sustavno prikupljen korpus govorenog jezika na Visu, u istraživanju je poslužio kao polazna točka za razmatranje jezičnih promjena u viškim govorima. Terensko je istraživanje nastavljeno 2009. godine s ciljem provjere ranije prikupljenih jezičnih podataka te provođenja niza polustrukturiranih dubinskih intervjua o jezičnim stavovima, identifikaciji govornika te upravljanju jezikom u obiteljskom i obrazovnom kontekstu.

Temeljni korpus za istraživanje postojećeg stanja govora na otoku Visu te eventu-

¹ Navedena je građa korištena na temelju pismene dozvole Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

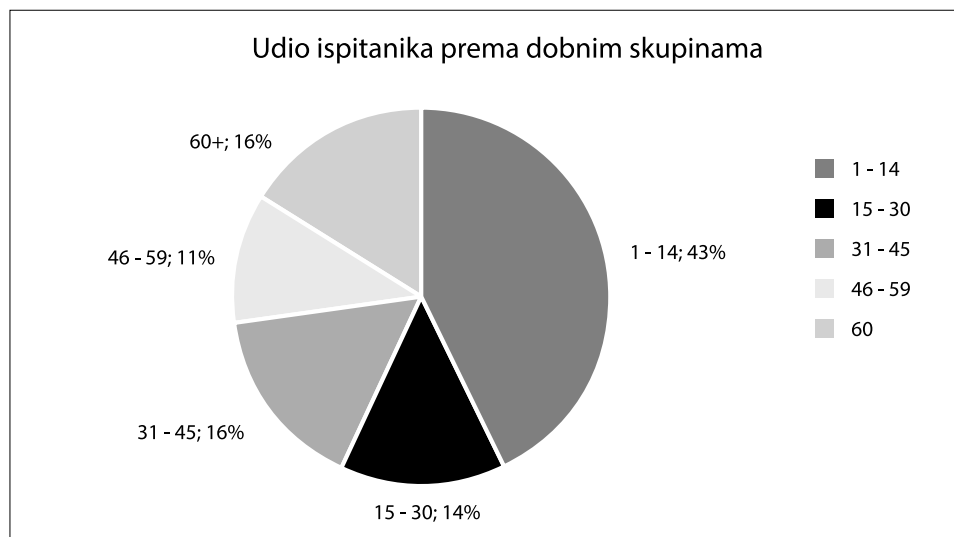
alnih promjena u tijeku sastojao se od intervjua koji su bili usmjereni na prikupljanje uzoraka spontanoga govora koji bi u što je moguće više segmenata bili usporedivi. Nakon prikupljanja osnovnih podataka o sudionicima istraživanja, intervjui su se temeljili na opisu dviju slikopriča, tj. niza sličica koje čine jednostavnu priču koju su ispitanici trebali prepričati te jedne slike koju su trebali opisati vlastitim riječima.² Iako je korištenje na ovaj način već unaprijed zadanog materijala jezično ograničavajuće u usporedbi s materijalom koji se može dobiti (polu)strukturiranim intervjuima ili slobodnom interakcijom većeg broja govornika, kakvom se najčešće teži u suvremenim dijalektološkim i sociolingvističkim istraživanjima, važno je napomenuti da je za ovakvu vrstu istraživanja navedeni materijal bio daleko podobniji i to iz više razloga. S obzirom na to da cilj ovog istraživanja nije bio temeljit dijalektološki opis govora otoka Visa, iscrpnost podataka (korpora) nije bila presudna. Od veće je važnosti bila usporedivost pojedinih jezičnih elemenata (na morfonološkoj, morfosintaktičkoj i leksičkoj razini) nego njihova sveobuhvatnost. Također, korištenje unaprijed zadanih predložaka omogućilo je intervjuiranje razmjerno velikog broja ispitanika s obzirom na vrijeme koje je bilo na raspolaganju. Na taj je način dobiven znatan broj najfrekventnijih obilježja kod govornika različitog profila koji su u najvećem broju slučajeva bili usporedivi.

Intervjuiranjem je obuhvaćeno ukupno 55 govornika (65,5% žena i 34,5% muškaraca) s različitih dijelova otoka Visa. S obzirom na različitu gustoću naseljenosti pojedinih dijelova otoka, najbrojniji su ispitanici iz dviju gradskih sredina, Visa i Komiže, dok su zbog gotovo potpune demografske opustošenosti u selima u unutrašnjosti bila dostupna tek tri govornika: dvije govornice iz Žene Glave i jedan govornik iz Pliskog Polja. Gotovo dvije trećine uzorka čine ispitanici iz Komiže ($N = 37 / 67,3\%$), a nešto manje od jedne trećine iz Visa ($N = 15 / 27,3\%$). Takav neravnomjeran udio ispitanika iz Visa i Komiže s obzirom na broj stanovnika u tim dvama naseljima posljedica je veće dostupnosti ispitanika u Komiži te njihove veće otvorenosti za sudjelovanje u istraživanju.

Polazeći od pretpostavke da je jezičnu promjenu u sinkroniji najkvalitetnije istraživati usporedbom jezika adolescenata i odraslih (Eckert 1988; Kerswill i Williams 2002; Feagin 2002), s obzirom na dobnu strukturu u ovom istraživanju prevladava adolescentska populacija viših razreda osnovnih škola u Visu i Komiži te jedine srednje škole na otoku smještene u Visu ($N = 24 / 43\%$). U svrhu analize jezične promjene, sve sam ispitanike rasporedila u pet dobni skupina u skladu s približnom dobi uobičajenih životnih prijelaza: do kraja osnovne škole koju svi, manje ili više, pohađaju u mjestu stanovanja (do

² Upravo je takav oblik elicitiranog pripovijedanja (tzv. *elicited narrative*) uobičajena metoda prikupljanja podataka u istraživanjima 'umirućih' jezika, ali i različitim istraživanjima usvajanja i učenja jezika.

14 godina: $N = 26 / 43\%$), razdoblje pohađanja srednje škole i (eventualno) fakulteta koje najčešće označava prvi susret s govorima drugih krajeva (15 – 30 godina: $N = 8 / 14\%$), vrijeme zasnivanja obitelji a time i znatnijeg jezičnog utjecaja na najmlađu generaciju (31 – 45 godina: $N = 9 / 16\%$), vrijeme starije zrele dobi (46 – 59 godina: $N = 6 / 11\%$) te vrijeme mirovine (iznad 60 godina starosti: $N = 9 / 16\%$) koje često podrazumijeva nižu razinu produktivnosti i javnoga društvenog angažmana, ali ne nužno i manjega jezičnog utjecaja u krugu obitelji, posebno na unuke (slika 1).

SLIKA 1. *Udio pojedinih dobnih skupina u ukupnom intervjuiranom uzorku*

Starije su dobne skupine služile većinom kao kontrolne grupe bez kojih ne bi bilo moguće pratiti jezične promjene u tijeku. Isto tako, iz praktičnih je razloga bilo jednostavnije doći do školske djece nego do odraslih do kojih se dolazilo uglavnom tzv. metodom grude snijega pomoću koje se uzorak odabire korištenjem društvenih mreža, a jedna joj je od prednosti znatno umanjivanje djelovanja paradoksa promatrača. Uzorak u ovom dijelu istraživanja nije, dakle, sustavno izabran uzorak (kao npr. Labov 1963), nego uglavnom slučajni uzorak³ s ponekim elementom prvoga, naročito kod odabira starijih govornika. U tom se slučaju tražilo ispitanike koji su većinu života proveli na otoku i ondje su rođeni. Obrazovanje i imovinsko stanje nisu pritom igrali odlučujuću ulogu.

³ Jednostavno slučajno uzorkovanje praktički je napušteno u sociolingvističkim istraživanjima (Tagliamonte 2006: 24). Već i vrlo mali uzorci mogu biti reprezentativni jer su unutar pojedinih govornih zajednica zastupljeni mnogi varijeteti pa bi jednoliko uzorkovanje po grupama čak moglo dovesti do redundantnosti uzorka za neke grupe, dok bi druge bile potpuno ispuštene.

Zbog načina na koji se dolazilo do ispitanika moguće je da je uzorak odraslih manje reprezentativan od uzorka školske djece jer su obrazovnim sustavom obuhvaćena sva djeca bez obzira na podrijetlo i status dok je izbor odraslih ispitanika bio ograničen na određeni tip govornika u određenom tipu društvenih mreža. Budući da je istraživanjima društvenih mreža u središtu zanimanja neka relativno homogena društvena skupina, a ne pojedinac kao predstavnik apstraktne kategorije, taj pristup u ovom istraživanju nije upotrijebljen u svom izvornom obliku (npr. Milroy 1980).

Svakom je intervjuu prethodilo nekoliko minuta razgovora sa sudionikom u svrhu upoznavanja, a time i prikupljanja vjerodostojnijih govornih podataka. Taj je uvodni razgovor bio i prilika za isticanje zanimanja za govor kojim se ispitanici služe u krugu obitelji i s prijateljima. Iako paradoks promatrača (Labov 1972) time nije izostao, neizbježan bi bio i kod prikupljanja jezičnih podataka koji se pojavljuju u spontanitim razgovorima.

Digitalno snimljeni intervjui transkribirani su i potom analizirani. U transkripciji se težilo što vjernijem zapisu izgovorenog, s jedne strane, i lakoći čitanja, s druge. Iz tog razloga tekstovi nisu transkribirani pomoću znakovlja Međunarodnoga fonetskog udruženja (engl. *International Phonetic Association*), nego sam uglavnom slijedila tradiciju korištenu za potrebe *Hrvatskog jezičnog atlasa*. Prednost je takvog, u našoj dijalektološkoj tradiciji već ustaljenog načina zapisivanja, transparentnost u odnosu na standardnu ortografsku normu kojom svi čitatelji vladaju.⁴ Iako u osnovnim transkriptima nisam koristila velika slova niti interpunkcijske znakove, te sam elemente naknadno dodala za potrebe rada radi lakše čitljivosti teksta. U tablici 1 navedeni su znakovi koje sam koristila u transkriptima i njihovi ekvivalenti u IPA znakovlju.

TABLICA 1. Slovni znakovi korišteni u transkripciji

Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA	Cr	IPA
a	a	d	d	h	x	lj	ʎ	r	r	v	ʋ
b	b	dʹ	ɖʲ	i	i	m	m	s	s	z	z
c	ts	dʹ	ɖʲ	y	ɪ	n	n	ś	ɕ	ž	ʒ
č	tʃʲ	e	ɛ	j	j	nj	ɲ	š	ʃ	ž	ʒ
ć	tɕ	f	f	k	k	o	ɔ	t	t		
tʹ	tʰ	g	g	l	l	p	p	u	u		

⁴ Mnogi se slavisti odlučuju za korištenje tzv. standardne transkripcije čak i ako ona u širim krugovima nije transparentna u mjeri u kojoj su to fonetska i fonološka transkripcija (npr. Kalsbeek 1998: 29). Fonetska i fonološka transkripcija upotrijebljene su u tekstu samo ondje gdje je to bilo neophodno radi razlikovanja alofonskog izgovora pojedinih fonema.

Kao nadopuna temeljnom korpusu, dakle intervjuima, služio je jezični upitnik. Svrha je tog formalnog upitnika bila dobivanje osviještenih odgovora koji su se odnosili na određena, za čakavsko narječje relevantna, jezična obilježja. Radi se uglavnom o obilježjima koja se nisu pojavljivala u opisima slikopriča ili onima koja su se navodila u ranijim opisima viških i južnočakavskih govora pa je bilo potrebno provjeriti njihov status u repertoaru pojedinih prethodno intervjuiranih ispitanika, odnosno provjeriti upotrebljava li određeni govornik neko obilježje na svjesnoj ili podsvjesnoj razini s obzirom na vrstu ispitivanja u kojoj se dotično obilježje pojavljuje. Pretpostavka je bila da će u formalnijem obliku ispitivanja, koji u ovom slučaju čini elicitanje određenih obilježja putem upitnika, govornik više pažnje pridavati jeziku te da će navedeni oblik određene varijable odražavati govornikov pojam o “ispravnosti”, tj. da će biti onaj koji sam ispitanik smatra točnijim ili na neki način poželjnijim (Labov 1981). Važno je primijetiti da točnost ili poželjnost nisu uvijek povezane s prestižem u širem društvenom kontekstu jer se može raditi i o prikrivenom prestižu koji odražava solidarnost i identifikaciju s grupom (Labov 1966; Trudgill 1972).

Ovaj je jezični upitnik bio korišten tijekom intervjuiranja te je njime obuhvaćena samo ona skupina govornika koja je prepričala priče i opisala zadanu sliku. Izravno elicirana obilježja koja su ušla u analizu su sljedeća:

- na fonetskoj razini: čakavizam, slabljenje šumnika na dočetu vanjskoga sloga;
- na morfološkoj razini: nominativ množine muškoga roda, genitiv množine svih rodova i instrumental množine ženskoga roda u imenskim paradigmama te treće lice množine prezenta aktivnog i oblik glagolskog pridjeva radnog na *-l* u glagolskim paradigmama;
- na morfosintaktičkoj razini: izražavanje posvojnosti i korištenje prijedložne genitivne konstrukcije s *od* te akuzativni oblik za izražavanje lokativnog značenja.

Elicitiranje jezičnih podataka je, unatoč neprirodnosti, pogodno kao metoda kada se rabi za prikupljanje podataka o obilježjima (varijablama) koja se relativno rijetko pojavljuju u spontanom govoru; u ovom se slučaju radi o onima za koja je bilo malo vjerojatno da će se pojaviti u prepričavanju priča na zadanu temu ili opisu slike. Osim toga, veća usmjerenost na jezičnu formu potencijalno otkriva i određene stavove prema korištenju istraživanih varijabli, a time posredno i prema varijetetu u kojem se pojavljuju. Stavove sam prema čakavizmu dodatno istražila i u terenskom istraživanju 2009. godine.

4. ANALIZA CAKAVIZMA U STVARNOM I PRIVIDNOM VREMENU U GOVORIMA OTOKA VISA

4.1. POTVRDE CAKAVIZMA U UHJA

Prema Hrastinim podacima cakavizam je u vrijeme prikupljanja podataka za UHJA bio još uvijek vrlo živo i produktivno obilježje viških govora. Kako ga i sam Hraste (1937) opisuje, a podatci u UHJA to potvrđuju, cakavizam je bio obilježen sljedećim prijelazima:

č > c: *cejōdē, kjūci, bâcva / bâtsva⁵, ucinīt, vecēra / vetsēra*
 s > s: *tīsan, sīto / sŷto, plīsan*, ali: *telesā / telesā, sūd'e / terāja, sēno / trōvā*
 s > š: *nevīšta / nevŷšta, škāle, poštēja, šalbūn, iškra / ŷškra*
 s > š: ---
 š > s: ---
 š > š: *košŷja, šōv, mejōš, oškōruša, šūša*
 š > š: ---
 z > z: *znōmō, ali: lozā / ložā*
 z > ž: *mōžak, žīdi, gnjīždo, žvīžd*
 z > ž: ---
 ž > z: ---
 ž > ž: *nōž, riži, ložit / ložŷt*
 ž > ž: ---

Kao što se iz primjera vidi, *č* se redovito realizira kao *c* dok *ć* nikada i nije bio zahvaćen pojavom. Zato Hraste i u Visu i u Komiži bilježi *ć* > *ć* (npr. *kūća, šmećē*). Iako oba govora načelno dopuštaju različitu realizaciju *s* i *z* ovisno o pojedinačnom slučaju⁶, srednji su glasovi barem u navedenom korpusu brojniji.

4.2. CAKAVSKE REALIZACIJE PRIKUPLJENE INTERVJUIMA

Iako cakavski izgovor nije još u potpunosti nestao, u ovom je korpusu jasno vidljiva razlika između većine, uglavnom mlađih ispitanika kod kojih je ona svedena gotovo

⁵ Ako su navedena dva oblika, prvi je zabilježen u Visu, a drugi u Komiži. Navođenje jednog oblika podrazumijeva identičnu (zabilježenu) realizaciju u oba mjesta.

⁶ Osim ako se ne radi o lapsusu pri zapisivanju ili alofonskoj realizaciji što je u nekoliko slučajeva vrlo vjerojatno (npr. *pīneži / pŷnez*).

isključivo na zamjenu $\check{c} > c$ uz još neke već okamenjene prijelaze $s, z > \check{s}, \check{z}$ te onih, mahom starijih, kod kojih se još uvijek mogu čuti i tzv. srednji glasovi $\acute{s}$ i $\acute{z}$. Dakle, kod većine ispitanika čakavica danas ne podrazumijeva svođenje na jedan niz osim u slučaju fonema $\check{c}$ dok je kod manjeg broja govornika to obilježje barem dijelom zadržano. Slijedi analiza realizacija pojedinih relevantnih fonema: $\check{c}$, s , $\check{s}$, z i $\acute{z}$.

U većine je ispitanika zadržan očekivani čakavski ostvaraj glasa $\check{c}$ kao c (u ukupno 77,9% slučajeva), naročito ako su uživljeni u pripovijedanje na lokalnom govoru. Prijelaz $\check{c} > c$ ne korelira značajno s mjestom istraživanja ni s dobi i spolom ispitanika te je podjednako zastupljen u Visu i Komiži, kod muškaraca i žena te u svim dobnim skupinama. Iako se čini najobilježnijom čakavskom realizacijom koju zato i govornici koji viškim govorom ne vladaju u potpunosti relativno najlakše usvajaju, varijabilnost i izuzeci i u ovom slučaju postoje. Naime, čak i kod govornika koji dosljedno provode $\check{c} > c$, čini se da je na razini korpusa u nekim leksemima jednako dosljedno zadržan odnos $\check{c} > \check{c}$: *sunčati se* (kod većine govornika ne dolazi do depalatalizacije, iako se u jedne starije ispitanice iz Komiže (1949) javlja i *suncot*); *oči* (ali i *oci* kod ispitanice iz Komiže, 1962) i *očole*; *odličan*, *mačo*, *brojčanik* (m., Komiža, 1956)⁷; *čokita*, *čomit*, *sunčat* (m., Komiža, 1955); *čita*, *točkice*, *ljuljačka*, *znači*, *kupačica*, *djevojčica* (ž., Komiža, 1941); *sunčo se*, *priča*, *ičeg*, *obično* (ž., Komiža, 1943), *rečemo*, *plače* (ž., Vis, 1924); *počastit* (ž., Vis, 1949). S druge strane, malobrojni su leksemi u kojima je promjena $\check{c} > c$ redovito posvjedočena i kod kojih nije primijećena varijabilnost u njihovoj realizaciji: *tarci*, *ca / co*, *cekot*, *pocet*, *cetiri*, *(u)cinit*, *pocet*, *cistit*. Činjenica da je provođenje navedene promjene u ovom korpusu ograničeno na nevelik broj riječi može upućivati na jedno od sljedećega:

- $\check{c} > c$ zbog obilježenosti jedina je čakavska promjena koja se i dalje dosljedno provodi, ali sadržaj priča ograničio je uporabu većeg broja primjera (leksema) u kojima se taj oblik čakavizma provodi ili
- $\check{c} > c$ zadržana je u visoko frekventnim riječima svakodnevnog govora koje su govornici rabili u opisu slika dok su manje frekventne obilježene varijabilnošću uporabe.

Ovo posljednje upućivalo bi na polagano leksikaliziranje dotične pojave koja na taj način postaje okamenjena i nije više produktivna. Budući da se isto dogodilo s pojedinim leksemima u kojima je $s > \check{s}$, nije isključeno da će slična sudbina zadesiti i realizaciju fonema $\check{c}$. U kontekstu čakavizma fonem $\acute{c}$ nije relevantan. Ondje gdje

⁷ Oznake: m. - muško, ž. - žensko.

se etimološki pojavljuje u nekim drugim govorima hrvatskog jezika (npr. *srića*, *gaće*, *puć*, *hoćemo...*), u viškim se govorima izgovara kao srednji glas između [tʃ] i [tɕ].⁸

Kod većine ispitanika realizacija fonema *s* ostaje takvom (u ukupno 90,6% slučajeva) i tek u izuzetnim slučajevima prelazi u *ś* [ɕ]. Taj se srednji glas pojavljuje kod 11 ispitanika u 49,3% slučajeva umjesto inače uvriježenog *s*, međutim njegovo je pojavljivanje obilježeno varijabilnošću i između pojedinih govornika, ali i u pojedinačnim idiolektima. Ponekad se i kod istoga govornika može naići na različite realizacije istog leksema (npr. *salbun* / *śalbun*, *zveljarin* / *źveljarin*, *se* / *śe*, *ženšku* / *żensko* itd.). Kod deset ispitanika u nešto se nižem postotku (44,3%) pojavljuje i srodna zamjena *z* > *ź* s podjednakom razinom varijabilnosti (npr. *na brzínu* / *na brzynu*, *izvorni* / *izvrni*, *izgledo* / *izgledo...*). Iako je blago palatalizirani izgovor dentala *s* i *z* zabilježen kod oko ukupno svega 20% ispitanika, ni kod njih takav izgovor nije u potpunosti stabilan. Naime, u nekim se slučajevima i u njihovu govoru pojavljuju palatalne realizacije (kao *ś* i *ź*) koje su česte u tuđicama, uglavnom romanskog podrijetla, ali nisu na njih ograničene niti je njihova (palatalna) realizacija kod tih govornika ujednačena, kao što to uostalom nije ni na razini zajednice, što je vidljivo iz sljedećih primjera:

- *s* > *ś*: *burša* (< tal. *borsa*; iako se kod jedne komiške ispitanice javlja i *bursa* / *burša*), *šeksi* (< eng. *sexy*)⁹, *škatura* (< ven. *scatola*), *šinjorina* (< tal. *signorina*), *bušak* (uz *bušak*) (< ven. *bosco*), *priša* (uz *priša*) (< ven. *pressa*), *šporkica* (< tal. *sporchezza*), *(za)baštardat* (uz *izbaštardo*) (< ven. *bastardar*), *kašeta* (< tal. *cassetta*) i sl.¹⁰
- *z* > *ź*: *skužoj* (< ven. *scusar*), *ažvelto* (< ven. *svelto*), *paržun* (uz *paržun*) (< tal. *prigione*).

⁸ Jednostavnosti radi, u čitavom se ovom radu 'srednja' bezvučna palatodentalna afrikata bilježi simbolom *č*. Isto vrijedi i za zvučnu afrikatu [dʒ] kod koje se isto tako ne razlikuju prednjotvrdonepčani i stražnjotvrdonepčani izgovor. Važno je da je fonetska vrijednost kod većine govornika srednja dok su simboli kojima se bilježe tek izbor koji sam učinila u svrhu lakšeg zapisivanja, ali i čitanja teksta.

⁹ Moguće je da se radi o hiperkorekciji s ciljem izazivanja komičnog efekta.

¹⁰ Budući da se u nekima od navedenih primjera *ś* pojavljuje i u drugim govorima, a ne samo cakavskima, nije sigurno da se, barem što se tih primjera tiče, radi o cakavskim leksikalizacijama ili o općenito prihvaćenom modelu približne transfonemizacije venecijanskog sustava (Sočanac 2004: 126–128). S obzirom na to da je i cakavizam bar djelomično proizišao iz jezičnog dodira s mletačkim, nije isključeno da se dvije pojave u takvim primjerima preklapaju. Ipak, iz više je spomenutih primjera jasno da ni realizacija posuđenica, u ovom slučaju mletacizama i talijanizama, nije nužno ujednačena čak ni unutar iste zajednice.

Još su rjeđi (i ograničeni isključivo na idiosinkratsku uporabu) primjeri u kojima su izvorno puni palatali realizirani kao *s* odnosno *z* (npr. *zena* kod jedne starije komiške ispitanice, *valizica* < tal. *valigia* kod druge komiške ispitanice, *storija* < tal. *storia* kod jedne viške ispitanice, *bursa* < tal. *borsa* kod ispitanice u Ženi Glavi te konstrukcija *sta* kao zanimljiv, vjerojatno slučajan, primjer cakavske depalatalizacije primijenjene na štokavsku upitno-odnosnu zamjenicu kod jednog ispitanika najmlađe dobne skupine). Nešto su učestalija depalatalizacija *š* i *ž* za pola stupnja na *ś* i *ź* (u ukupno 41,3% kod 11 ispitanika za *ś* > *ś*, odnosno u 50,5% pojava kod 13 ispitanika za *ź* > *ź*). Naime, i ovdje je slučaj da su izvorni glasovi (u ovom slučaju puni palatali) zadržani i kod onih govornika čiji je govor inače obilježen cakavizmom ako se radi o riječima nečakavskog podrijetla (posuđenicama, neologizmima i sl.) kao što su *žarulja* (iako se kod jedne starije komiške ispitanice izuzetno javlja i *žarulja*) ili *ležaljka*, ali nisu na njih ograničeni.

Na temelju statističke analize različitih realizacija relevantnih fonema razvidno je postojanje statistički značajnih ($p < 0,01$)¹¹ i često vrlo visokih pozitivnih korelacija između pojedinih cakavskih realizacija fonema *z*, *s*, *š*, *ž* te visokih, ali negativnih, realizacija između cakavskih i necakavskih realizacija istih ili različitih fonema (izuzetak čini cakavska promjena *č* > *c* koja nije u značajnoj korelaciji ni sa kojom drugom cakavskom promjenom). Značajno je, na primjer, da realizacija *s* > *ś* stoji u visokoj pozitivnoj korelaciji s realizacijom *z* > *ź* (Sp. ρ = ,959) te nešto nižoj, ali još uvijek vrlo visokoj, korelaciji s promjenama *š* > *ś* (Sp. ρ = ,866) i *ž* > *ź* (Sp. ρ = ,869) i puno nižoj, iako još uvijek vrlo značajnoj, korelaciji s promjenom *s* > *š* (Sp. ρ = ,480). Nasuprot tome, cakavske realizacije u ovom slučaju fonema *s* stoje u negativnoj korelaciji s necakavskima i to *s* > *s* (Sp. ρ = -,966), *š* > *š* (Sp. ρ = -,868), *z* > *z* (Sp. ρ = -,959) i *ž* > *ž* (Sp. ρ = -,869). Vrlo su slični rezultati dobiveni i za korelacije promjene *z* > *ź*. Ipak, budući da (produktivna) realizacija *z* > *ž* uopće nije potvrđena u ovom korpusu, dotična promjena stoji u potpunoj negativnoj korelaciji s necakavskom realizacijom *z* > *z* (Sp. ρ = -1,000). Isto vrijedi i za cakavsku i necakavsku realizaciju fonema *ž*: korelacija *ž* > *ž* i *ž* > *ź* (Sp. ρ = -1,000).

Zanimljivo je da Mann-Whitneyevim testom nije utvrđena statistički značajna razlika u učestalosti cakavskih realizacija između ispitanika ni s obzirom na spol ni s obzirom na mjesto stanovanja (u oba slučaja $p > 0,05$). Kruskal-Wallisov test, međutim, ukazuje na značajno razlikovanje ispitanika ($p < 0,05$) u učestalosti uporabe cakavskih oblika s obzirom na pripadnost dobnoj skupini i to za sve cakavske realizacije osim

¹¹ Tako visoka statistička značajnost vrijedi za sve navedene rezultate pa je u ovom odlomku nema potrebe više ponavljati.

$c, s, z > c, s, z$ c (leksikalizirano), $ś, ź$ (srednja i starija životna dob) $č, š, ž >$ c (leksikalizirano), $š, ž$ (kod mlađih od 30 godina)
--

SLIKA 2. Današnji razvoj cakavizma na otoku Visu

promjene $č > c$ koja, očito, podjednako preživljava u viškom govoru bez obzira na generacijsku pripadnost zbog čega se doima najstabilnijom cakavskom realizacijom (ako se ne računaju izuzetci koji čine uglavnom već okamenjene oblike cakavizma).

Iz navedenoga se može zaključiti da je nekadašnje tipično cakavsko svođenje dvaju nizova fonema (c, z, s i $č, ž, š$) na jedan ($c, ś, ź$) danas tek manjim dijelom zadržano. Kod većine govornika jasno se razabiru dva niza fonema s time da kod starijih palatalizirani fonemski niz još uvijek može sadržavati subdentalne spirante ($ś, ź$) koji su kod mlađih potpuno nestali (slika 2).

Proces leksikaliziranja cakavizma te činjenica da je dob u većini slučajeva presudan čimbenik za cakavsku realizaciju relevantnih fonema, pri čemu je visina dobi obrnuto proporcionalna udjelu cakavskih realizacija, ukazuje na gubljenje produktivnosti i postepeno nestajanje cakavizma na otoku.

4.3. CAKAVSKE REALIZACIJE ELICITIRANE MORFOSINTAKTIČKIM UPITNIKOM

Različite cakavske realizacije relevantnih fonema nisu bile izravno ispitivane morfosintaktičkim upitnikom. Jedno od pitanja odnosilo se na uporabu upitno-odnosne zamjenice *što*, odnosno njene čakavske ili cakavske realizacije, pri čemu su odgovori sviju ispitanika nedvosmisleno ukazivali na živost upravo cakavske realizacije te zamjenice. Samo je jedna osoba, i to iz Pliskog Polja, navela čakavski oblik te upitne zamjenice (*Ča ćeš mu reć?*), no istovremeno štokavski oblik neodređene zamjenice (*Nimaju ništa za jist*). Iako je ovo posljednje jedini primjer uporabe u formalnom jezičnom elicitanju oblika, ista se zamjenica ponekad pojavljuje u govornom korpusu i to kao: a) neodređena zamjenica, b) veznik u odnosnim rečenicama u oblicima *što / šta* ili kao c) upitna zamjenica u oblicima *što / šta*. Ujednačenost odgovora u ovom slučaju, međutim, ne podrazumijeva i produktivnost i općenito raširenost cakavizma na otoku Visu što je pokazala i analiza prikupljenoga korpusa govorenog jezika.

5. ZAKLJUČAK

Na temelju provedene analize potvrđuje se da je čakavizam, kao posebnost čakavskih govora koji su bili u kontaktu s mletačkim, pojava u povlačenju. Geografska mu rasprostranjenost opada i sve je učestalije razlikovanje fonema koji su ranije bili svedeni na jedan niz. Usporedba podataka prikupljenih za potrebe UHJA i onih prikupljenih četiri desetljeća kasnije jasno ukazuje na promjenu u stvarnom vremenu. Štoviše, da se radi o postepenom gubljenju čakavizma kao pojave pokazuje i analiza podataka u tzv. prividnom vremenu. Pritom su gubljenju najpodložniji oni aspekti čakavizma koji odudaraju od fonološkog sustava hrvatskog standarda, dakle oni tzv. ‘srednji’ glasovi *ś* [ɕ] i *ž* [ʒ]. Radi se o glasovima koji su u izvornoj varijanti čakavizma bili fonemi, a danas imaju tek funkciju alofona i pojavljuju se sporadično kod govornika starije i rijetko srednje dobi dok kod mlađih govornika uopće nisu potvrđeni. Ako je u UHJA pojavljivanje *s* i *z* činilo tek izuzetak jer, barem koliko se može zaključiti po zapisu, nije bilo izgovorne razlike između *s* i *š* s jedne strane te *z* i *ž* s druge, danas je izuzetak pojava srednjih glasova *ś* i *ž*, a karakteristično čakavsko svođenje fonemskih nizova *c s z* i *č š ž* na jedan niz *c ś ž* nije potpuno dosljedno zadržano ni kod jednog intervjuiranog sudionika istraživanja. Dapače, prijelazi za dva stupnja¹², koji u UHJA nisu uopće zabilježeni, dodatno ukazuju na visok stupanj varijabilnosti karakteristične za obilježja, ali i čitave idiome zahvaćene promjenom i postepenim gubljenjem. Nešto je drugačije stanje s prijelazom *č > c*. Budući da *c* postoji i u sustavu standardnog varijeteta, i u viškim je govorima očuvaniji negoli su to subdentalni spiranti *ś* i *ž* kojih u standardnom varijetetu nema. Ipak, visok udio posuđenica u kojima nije proveden prijelaz *č > c* ukazuje na to da ova promjena nije više produktivna, već da je okamenjena i pojavljuje se isključivo u leksemima koji čine sastavni dio organskog varijeteta, dok je u posuđenicama očuvan izgovor tvrdonepčane afrikate [tʃ].

Istraživanje je također pokazalo da je čakavizam vrlo istaknuto obilježje (Kerswill i Williams 2002), odnosno, obilježje kojega su svjesni svi govornici, prvo koje će netko spomenuti u opisu govora na Visu i obilježje na temelju kojega govornici sami sebe smatraju posebnima i različitima od govornika drugih čakavskih govora. Budući da se radi i o društveno vrlo obilježenoj varijabli, u analizi njezina nestajanja ne može se zanemariti pitanje percepcije, odnosno društvene (ne)prihvatljivosti tog obilježja. Naime, osim specifičnog leksika u lokalnim govorima, čakavizam

¹² Prijelazi *s > ś* i *z > ž* prisutni su i inače u procesu transfonemizacije iz venecijanskog izvora i nemaju veze s čakavizmom, dok se prijelazi *š > s* i *ž > z* javljaju mnogo rjeđe.

je još jedino obilježje spomenuto u razgovorima vođenima sa sudionicima istraživanja. Osim što se radi o autohtonom čakavskom obilježju, otočani su, posebno u Komiži, svjesni i njegove osobitosti i unutar čakavskog narječja, ali i brzine njegova nestajanja o čemu svjedoči i sljedeći iskaz:

Kad ja vidin ove mlade kako govore dijalekton, meni to nekad bude smiješno jer oni nemaju u govoru tu finesu da bi razlikovali te glasove koji su između s i š, nego njima je to više na s nego na š ...ja to imam...a to je zato što su ti mladi, većina ih je završila školu u Visu, a oni to nemaju tako da oni s vremenom usvajaju i dio njihovog dijalekta. (Komiža, oko 50 godina)

Visoka stopa pojavljivanja *c* umjesto *č* donekle podržava i tezu o zadržavanju primarnih dijalektalnih obilježja ako su ocijenjena pozitivno, odnosno njihova gubljenja ako su ocijenjena negativno (usp. Schirmunski 1930). U hrvatskim su govorima glasovi *ś* i *ž* vrlo rijetki te se, osim u čakavskim govorima, nalaze samo u pojedinim govorima novoštokavskoga ijekavskoga dijalekta u Hrvatskoj (v. Lisac 2003: 100); u tim se slučajevima radi o pojavi koja s čakavizmom ni na koji način nije povezana i o govorima koji na čakavske nisu mogli utjecati u tom pogledu. Radi se, dakle, o glasovima koji su bili nestabilni te su se s vremenom reducirali. Osim toga, dodatno su obilježeni jer se smatralo da govornici koji ih koriste ne mogu izgovoriti glasove *ś* i *ž*, što sam nerijetko čula u neformalnim razgovorima tijekom terenskog istraživanja.¹³ Ti su elementi ove, nekada raširene i specifične čakavske pojave time osuđeni na gubljenje zbog formalnih obilježja sustava, ali i negativnih konotacija koje izazivaju (Kerswill i Williams 2002), što nije slučaj kod zamjene *č* > *c* koja je očuvanja i učestalija čak i u govoru mlađih govornika.

Jugoistočni su čakavski govori pokazivali visok stupanj inovativnosti u odnosu na sjeverozapadne. Budući da je na čakavskom jugu prožimanje štokavskih i čakavskih osobina bilo znatnije, i prisutnost jezičnih alteriteta u viškim govorima nadmašuje alijetna čakavska obilježja. U tom kontekstu viški govori pokazuju dobru očuvanost i prepoznatljivost u odnosu na nadređeni im regiolekt. To se na jezičnostrukturnoj razini očituje, među ostalim, u djelomičnom očuvanju čakavskih realizacija u odnosu na mnoge druge govore koji su u prošlosti bili čakavski, a danas to više nisu (Klarić 2012; Vranić i Nežić 2010). Unatoč tome, istraživanje je pokazalo da se i ondje čuvaju tek u okrnjenom obliku te se ne radi više o produktivnom obilježju

¹³ Radi se o tvrdnji za koju nemam konkretnih citata kojima bih je potkrijepila, no ipak je to diskurs kojemu sam nerijetko svjedočila tijekom terenskih istraživanja na Visu.

ju. Postepeno napuštanje čakavizma očituje se kako u stvarnom tako i u prividnom vremenu, a istaknutost toga obilježja kao i često negativna evaluacija pojedinih čakavskih realizacija, posebice tzv. srednjih izgovora (v. gore), čak i unutar same govorne zajednice, dodatno pridonose njegovu ubrzanom nestajanju. O ulozi koju su u razvoju čakavizma imali unutarnji (strukturni) i vanjski (kontaktni) činitelji, pisao je već Muljačić (1966). Zbog jake društvene i psihološke obilježenosti ove varijable, daljnja je istraživanja, kako čakavizma tako i drugih (alijetetnih) obilježja u nestajanju, potrebno dodatno proširiti i analizama utjecaja izvanjezičnih čimbenika, primjerice stavova prema različitim realizacijama obilježja u govornoj zajednici i izvan nje, s ciljem kvalitetnijeg razumijevanja njihova statusa ne samo u lokalnim jezičnim sustavima, već i među samim govornicima.

LITERATURA

- BIOČINA, Zdravka. 2019. "Čimbenici koji utječu na naivno prepoznavanje govornika". Knjiga sažetaka 10. skupa *Istraživanja govora*. Ur. Jelena Vlašić Duić i Marko Liker. Zagreb: Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Odjel za fonetiku Hrvatskoga filološkog društva: 25–26.
- CELINIĆ, Anita. 1995. *Cakavizam u govoru grada Visa*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- ECKERT, Penelope. 1988. "Adolescent Social Structure and the spread of linguistic change". *Language in Society* 17: 183–207.
- FEAGIN, Crawford. 2002. "Entering the community: Fieldwork". *The Handbook of Language Variation and Change*. Ur. J. K. Chambers, Peter Trudgill i Natalie Schilling-Estes. Malden, MA: Blackwell Publishing: 20–39.
- GALOVIĆ, Filip. 2012. "Fonološke značajke govora Milne na otoku Braču". *Čakavska rič* 40, 1–2: 87–101.
- GALOVIĆ, Filip. 2013. "Prilog istraživanju jezika hrvatske dijalektske poezije: bračko cakavsko pjesništvo". *Croatica et Slavica Iadertina* 1, 9: 83–98.
- GEIĆ, Duško. 2015. *Rječnik i gramatika trogirskoga cakavskog govora*. Split i Trogir: Književni krug Split i Združeni artisti Trogir.
- HAMM, Josip. 1957. "Iz problematike čakavskih govora I: Cakavizam i njegova geneza". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 3: 21–38.
- HAMM, Josip. 1960. "Iz problematike čakavskih govora II: Cakavci i Romani". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6–7: 65–80.
- HRASTE, Mate. 1937. "Osobine govora ostrva Visa". *Zbornik lingvističkih i filoloških rasprava u čast A. Belića*. Beograd: Mlada Srbija: 147–154.
- HRASTE, Mate. 1962. "Cakavizam na istočnoj obali Jadranskog mora". *Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver*. Firenze: G. C. Sansoni editore: 323–330.
- KALSBECK, Janneke. 2011. "Contact-induced innovations in Istrian Čakavian dialects". *Language Contact in Times of Globalization*. Ur. Cornelius Hasselblatt, Peter Houtzagers i Remco van Pareren. Amsterdam i New York: Brill i Rodopi: 133–154.
- KERSWILL, Paul. 1996. "Children, adolescents and language change". *Language Variation and Change* 8: 177–202.
- KERSWILL, Paul i Ann WILLIAMS. 2002. "'Salience' as an explanatory factor in language change: Evidence from dialect levelling in urban England". *Language change: The interplay of internal, external and extra-linguistic factors*. Ur. Mari C. Jones i Edith Esch. Berlin i New York: Mouton de Gruyter: 81–110.
- KLARIĆ, Alvižana. 2012. *Govor Gračišća*. Pazin: Matica hrvatska.

- KUSTIĆ, Nikola. 2002. *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*. Zagreb: Društvo Pažana.
- LABOV, William. 1963. "The social motivation of a sound change". *Word* 19: 273–309.
- LABOV, William. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington, DC: Centre for Applied Linguistics.
- LABOV, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- LABOV, William. 1981. "Field methods of the project on linguistic change and variation". *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*. Ur. Baugh, John i Joel Sherzer. Englewood Cliffs: Prentice Hall: 28–53.
- LUKEŽIĆ, Iva. 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica: Libellus.
- MARSHALL, Jonathan. 2004. *Language Change and Sociolinguistics: Rethinking Social Networks*. Hampshire i New York: Palgrave Macmillan.
- MAŁECKI, Mieczysław. 2007 [1929]. "Čakavizam i njemu slične pojave". *Čakavske studije*. Rijeka: Maveda: 5–89.
- MALNAR, Marija i Perina VUKŠA. 2012. "Postoje li čakavski elementi u fonologiji čabarskih govora?" *Zbornik radova Petoga hrvatskog slavističkog kongresa*. Ur. Marija Turk i Ines Srdoč-Konestra. Rijeka: Filozofski fakultet: 339–348.
- MILROY, Lesley. 1980. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.
- MOGUŠ, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- MULJAČIĆ, Žarko. 1966. "Lo cakavismo alla luce della linguistica 'contrastiva'". *Die Welt der Slaven* 11, 4: 367–379.
- MULJAČIĆ, Žarko. 1970. "Altérité et aliété". *Filologija* 6: 105–111.
- NERBONNE, John. 2009. "Data-driven dialectology". *Linguistics and Language Compass* 3: 175–198.
- ROKI-FORTUNATO, Andro. 1997. *Libar Viškiga jazika*. Toronto: Libar Publishing.
- SCHIRMUNSKI, Viktor M. 1930. "Sprachgeschichte und Siedelungsmundarten". *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 18: 171–188.
- SOČANAC, Lelija. 2004. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri s rječnikom talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti*. Zagreb: Globus.
- SUJOLDŽIĆ Anita, Ana MARKOVIĆ, Petar ŠIMUNOVIĆ i Božidar FINKA. 1992. "Govori otoka Krka – uvod u antropološka istraživanja". *Filologija* 20–21: 431–449.
- SUJOLDŽIĆ, Anita, Božidar FINKA, Petar ŠIMUNOVIĆ i Pavao RUDAN. 1988. "Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja". *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 14: 163–184.

- SUJOLDŽIĆ, Anita, Božidar FINKA, Petar ŠIMUNOVIĆ i Pavao RUDAN. 1990. "Lingvističke udaljenosti otoka Paga". *Filologija* 18: 7–37.
- ŠIMIČIĆ, Lucija. 2011. *Identifikacijski procesi i jezične promjene na otoku Visu*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- ŠIMIČIĆ, Lucija, Peter HOUTZAGERS, Anita SUJOLDŽIĆ i John NERBONNE. 2013. "Diatopic patterning of Croatian varieties in the Adriatic region". *Journal of Slavic Linguistics* 21, 2: 259–302.
- TAGLIAMONTE, Sali A. 2006. "Analysing Sociolinguistic Variation". Cambridge: Cambridge University Press.
- TRUDGILL, Peter. 1972. "Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich". *Language in society* 1, 2: 179–195.
- VRANIĆ, Silvana i Ivana NEŽIĆ. 2010. Govori Lovranščine u dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi. *Zbornik Lovranščine* 1, 1: 301–312.
- ZUBČIĆ, Sanja 2014. "Čakavizam u Rijeci (prilog dijakronijskoj dijalektologiji)". *Studia Borysiana – etymologica, diachronica, slavica: w 75. rocznice urodzin profesora Wiesława Borysia*. Ur. Mariola Jakubowicz i Beata Raszewskiej Zurek. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN: 459–474.
- ZUBČIĆ, Sanja. 2017. "O nekadašnjem čakavskom govoru Maloga Lošinja". *Definitely Perfect: Festschrift for Janneke Kalsbeek*. Ur. René Genis, Eric de Haard, Eric i Radovan Lučić. Amsterdam, Nizozemska: Uitgeverij Pegasus: 735–755.

ČAKAVISM OF THE ISLAND OF VIS

LUCIJA ŠIMIČIĆ

SUMMARY

Čakavism is a specific realization of originally palatal consonants geographically confined to local idioms along the eastern Adriatic coast. Although its origins have been much disputed and various hypotheses concerning its genesis proposed, ranging from those that postulate its exogenous (Romance Venetian) (Maček 1929; Hraste 1962), endogenous (autochthonous Slavic Čakavian) (Hamm 1957; 1960; Moguš 1977) or mixed origins (Muljačić 1966), no one ever questioned its status as an exclusively Čakavian feature. As an extremely salient feature, čakavism has been exposed to gradual abandoning, which affected first coastal varieties and subsequently other more isolated insular čakavian varieties. The speech of Komiža is considered the southernmost čakavian point (Maček 2007 [1929]), and the varieties of the Island of Vis are among rare that still maintain this Čakavian feature. On the basis of sociolinguistic research on the Island of Vis, based largely on samples of spoken language collected by interviewing speakers of different ages, the paper analyzes linguistic variability and change in the form and frequency of čakavian realizations. Language change is analyzed in real time by means of comparing field data with the data collected by the *Questionnaire for the Croatian Language Atlas* in 1960s, and in apparent time by comparing the patterns in language use among speakers of various ages. Although still present, čakavism in its full-fledged form is confirmed only in the oldest age-group. The collected speech samples indicate that the majority of čakavian realizations have been reduced to depalatalized realization of /č/, while the so-called 'middle sounds' /š/ and /ž/ are maintained only exceptionally. Younger and middle-age speakers, therefore, conserve the feature, but in a reduced and petrified form. Also, čakavism is nowadays often lexicalized and no longer a productive feature on the Island of Vis.

KEYWORDS:

Čakavism, Island of Vis, language change in real and apparent time

